

VERS A FALUN.

Irta: Szabó Zoltán.

HETVENEN gyűltek össze a Katolikus Kör nagyobbik termében, szinte kevés volt számukra a lóca és szűkek a falak. Bekecsben, kucsmásan ültek, bajuszuk hegyesen és a nehézkedés törvényét cáfolva, mutatott kétfelé. Ki-ki magával hozta a botját, arra támasztotta az állát és komoran hallgatott kétórahosszat. Kemény, kún-arcú kubikusok voltak közöttük, kisgazdák és gazdalegények, munkások, akik megjárták a fővárost, fiatalok, akik legfeljebb Szolnokig jutottak eddig. Vasárnap volt és azonfelül ősz. Ilyen időben — a mag már elvetve — úgyse csinálhat mást az ember, eljön ilyen úri bolondságra, ha éppen választás híján politikai öröme amúgy sincsen a szegény falubéli földművelőnek. Ilyenkor már csak kétizben esznek, egyet úgy délelőtt, egyet délután. Így hatóra felé már a második szűk étkezésen is túlestek, semmit se várnak a naptól. Elszállingóznak a Körbe máskor is ezidőtájt, olvasnak valamit az újságból, esetleg valami könyvből, néha szólnak is egymáshoz, keveset és higgadtan, éppen, hogy ezzel se erőltessék magukat. Mára meg éppen külön izgalmat hirdetett mise után a kisbíró, valami verseket fognak olvasni a Körben. Noha a verset nem igen szereti a kemény földdel verekvő ember, a dolog mégis kevés izgalmat és ujságot ígért. Azért a nyomtatás persze kissé jobban érdekelte őket, mint az írás, ahogy összegyűltek egypáran, arról érdeklődtek leginkább, hogy miként lesz az ujság. A verseket, vagy tizenötöt, illedelmesen végighallgatták, nem jeleztek, tetszik-e, vagy sem, legfeljebb motoztak egy keveset az eléjük tett papíron. Műsor után nehezen indult meg a szó, nagyon erős volt az aggodalom, a száraz hideg idő miatt, hogy nem jön a vetésre eső. De később akadt egy-kettő, aki a szót vitte, többnyire keserűen és megmaradva a kenyérgond mellett, amint-hogy nem is igen lehetett ettől messze kalandoznia. Egy fűrő-faragó falubeli, aki magacsinálta szerszámmal vetőgépet fabrikált, a pesti szabadalmi hivatal hiábavalóságán kesergett, mely hat mázsa búzát kért volna tőle, ahelyett, hogy jutalmazta volna valamivel. Végül aztán kirobbant belőle: «Minek akarnak mívelni bennünket az urak? Talán jobb lenne, ha csak rovásírást tudnánk! Akkor legalább butábbak lennénk és nem éreznénk annyira a bajainkat». — Amit válaszolhattam, igen kevés volt és csak nagyon távoli jókról beszélhetett, keveset változtatott a végső tényen, hogy versekkel jöttem oda, ahol kevés a kenyér.

* * *

Persze arról kevésbé beszélhettem nekik, hogy mindez azért van, hogy megtudjuk, mik az érdeklődés és értékelés alapvonásai ezen a téren. A bajok és gondok árnyéka alatt alig érthették volna ezt a fajta gyakorlati hasznot; hogy miért fontos ez a kísérlet, melyben ők adják a vizsgálandó «anyagot». A helybeli értelmiség egy része is bizalmatlanul nézett a modern líra és a parasztság e találkozása elé, mondván, hogy ezeket a verseket még poétikát tanult embernek sem könnyű megértenie. Akiknek hivatásuk szerint a paraszti lélekkel kellene foglalkozniok, azok is alig akarták érteni, hogy fontos annak a sebezhető pontnak a megtalálása, ahol a kultúrjavak be-

ferkőzhetnek a zárkózott paraszti lélekbe. Pedig ez volt a cél és nem más: előkészítetlen és szinte brutális kísérlettel egy falu közönsége elé hozni az új líra néhány darabját és megfigyelni, belé tud-e vágni ez az eke a szűz talajba? Ver-e visszhangot a modern, nagyrészt népe bajában kesergő költő népe között, ért-e valamit ez abból a beszédből, amit a költő beszél. Ha ért, mit ért és hogyan, ha egészében idegen is lesz ez a lírai zengés, melyik az a részlet, melyet kikap és megjegyez? Milyen alapon különböztet vers és vers között a falu embere, aki verset nem olvas, mit lát meg és lát-e egyáltalában? Az érdeklődés titkos rúgót és rejtett tekervényeit megismerni volt a cél — és e megismerésnek csak szerény részletét jelenthette ez a kísérleti vers-olvasás. A modern verssel és a többiekkel nem «művelni» akartuk a népet, hanem rajta keresztül megismerni, nem a modern irodalom bemutatásáról volt szó, hanem a gondolkodás és ítélkezés módjainak és szempontjainak megismeréséről. Nem tanításról, hanem tanulásról. Szerepeltek: Ady, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Illyés Gyula és Jékely Zoltán versei. Ezek nagyrésze népi témájú volt, Tóth Árpádé (Új tavaszig vagy a halálig) és két Ady-vers kivételével. Ezenfelül helyet kapott három gyenge és félmodern költő és három székely népballada. Az egész anyagról az egyik véleménymondó írásos véleményében azt vallotta, hogy úgy van vele, «mint mikor a piactérre elhelyeznek egy új harangot, az ember elmegy mellette és azt mondja: de szép. De a valódi értéket nem tudja megbecsülni».

* * *

A falu a Tiszához közel fekszik, szinte a gát alatt. Vasút nem vezet erre, egyetlen menetrendszerű összeköttetés a külvilággal egy drága, de rossz autóbusz, melynek csaknem minden útján egyszer-kétszer kifogy a lélekzete. A falubeliek jelentékeny része, kubikos, munkás, akik már szinte az egész országot bejárták. Az olvasás a szűk lehetőséghez mérten roppant kedvező viszonyokat mutat, alig van, aki ne olvasna a faluban. Egy-két frissebb regény nagy helyi sikert aratott, őszinte tetszéssel és rajongással fogadták az «Ember tragédiája» egy műkedvelő előadását. A szemléletvilág, mellyel a modern költészet itt szembeállalkozik, nagyon ellentétes jegyeket mutat, a gondolkodásmód forrongóban, az ízlés az alakulás kellős közepén. A népi kultúra önállóságának és különleges világszemléletének már csak pár szempontban maradt meg a hagyományos ereje, abban, hogy az ítélkezés a «közérdekű» témát elébe helyezi a «magánérdekűnek». A könyvolvasás terén a néhány hagyományos népi szempont hatalmas nivőkülönbséget jelent a falu és a város szegényebb osztályainak ízlése között — a falu javára. Ezzel szemben a versről mondott ítéletekben csaknem kizárólag már egy felületes civilizálódás, mondhatni a neveletlen, az értéktelen nyomtatványokhoz hozzájutó és azok nyomán alakuló, proletárizálás jelentkezik. A népi külön szemléletvilág, mely az ország minden részében pusztulóban immár, itt éppen utolsó óráit éli. Ezzel szemben betört a városi munkás-mentalitás, az az általános, helyhez és foglalkozáshoz nem kötött proletárszemlélet, melynek itt hagyományai nincsenek, csak megalkuvásai. A slágerek lapos szövegének, a cigányzene érzelgős «magyar dalainak» hatása már leérkezett, a rádió segítette és segíti további útját a katonáskodásban, munkában tanult dalszövegeknek. A falu bekapcsolódik a «civilizációba», újonc benne, fölveszi annak összes sekélyes termékeit, miközben szükségszerűen felejtí a ma már anakronisztikus népi kultúra világát. Utolsó óráit éljük annak az időnek,

mikor még egy céltudatos és rendszeres népművelés még azokon az értékeken indulhatna el, melyek a paraszti szemléletvilágból nyomokban megmaradtak. Ha ez az elindulás a közeljövőben nem történik meg és nem épül ki a rendszer, a «népművelés» teljesen kezébe veszi az üzlet, a filléres detektívregény és a slágerszöveg.

* * *

A versről kétségtelenül csak egy hagyományos képzetük van. E szerint a vers nótaszöveg, mely a dallammal egy órában születik. Ez a tradicionális felfogás azt kellene jelentse, hogy a népi szövegek, melyek zenéjükkel együtt alkotják a teljes népballadát, találnak leginkább megértésre. Ezzel szemben a tíz parasztember közül, aki írásban adta meg a véleményét, csak egy dicséri meg a székely balladákat, az is ilyen formában: «a székely népballadákról meg azt mondom, hogy a tetszése attól függ, hogy ki dalolja, mert csunya, vagy rossz dal nincs, csak akkor, ha rosszul dalolják. És még hozzá, hogy székely testvéreim valamelyik ősapjának a koponyájába született meg és ezt ne értékeljük, de igen is értékelni kell és én értékelem is». Persze — ne áltassuk magunkat — ez az egy langyos értékelés inkább a székelységnek jár ki, mint a balladáknak. A legtöbben vállvonogatással intézik el a népi kultúra e remekeit: «székelyeknek értékes lehet, részemről — itt nem bír értékkel» — írja a harangozó. Egy negyvenöt esztendő sapszámos szerint: «Tudja Isten, a lényegei ezen balladáknak nagyon jók, de viszont a versei nem rimelnek, minél fogva az egész dolog úgy sántít»; egy fiatal sapszámos pedig így nyilatkozik: «A népballadák nem tetszettek. Nagyon kimagaslik belőlük az emberek kegyetlensége. És legtöbbszörre ponyvaregényhez hasonló témájúak». Amennyire nem vigasztalók ezek az ítéletek, éppen annyira jellemzőek. A kifogástalan rimelés tudvalevően nem sajátja a népi költészetnek, tehát a logikus következés az lenne, hogy nem is szempontja az ítékezésnek. Viszont ezen a vidéken a népi költészet már egyáltalában nem élő valami, a mértéket már nem ez, hanem a slágerszöveg közhelyes és egyszerű, de szépen csengő és könnyen érthető rímei adják. Azaz a helyzet: az a felület-szentimentális úri-cigányzene «költészet», mely epigonja a népköltészetnek, már visszaérkezett a faluba. Ott izlést alakított, mely az epigonság értékelésében már olyan, hogy elítéli a tökéletes eredetit, a népballadákról alkotott negatív ítéleten kívül a tetszés jelei is e mellett szóltak. Legjobban azok a gyöngye versek tetszettek, melyeknek rimelése közhelyszerűségében, de mindamellett dallamosságában közel jár a slágerek rímtechnikájához. Tehát az ítékezés, hála a szervezetlen «művelődésnek», már korántsem «népi», viszont még nem is érett. A «nép», mely itt már sok tekintetben inkább munkás, mint paraszt, már távol van a saját ősi költői értékeitől és még nagyon messze van a műköltészet értékeitől.

* * *

Azok, akik a népről valami állandó és romantikus csodavárásban gondolkodnak, természetesen csalódnak az ilyen képben, mely szükségképpen kegyetlen, mert állapotot rajzol és nem rajongást. Természetesen teljesen alaptalan lenne az a hit, hogy például az Ady-vers kijut a falura és ott minden előkészítettség nélkül nagy rajongást és tapsot arat. Noha, ha csak a népi kultúrából, a népballadák formaművészetéből indulunk ki, ez nem is lenne egészen valószínűtlen. Viszont ez a népi kultúra, legalább ebben a tiszamenti

faluban, már csak kevés nyomokban található. Néhány ítélet, mely arról beszél, hogy «mind a két vers inkább magánjelleggel bír, a közre kevés hatású», még ezekről az értékesebb és tipikusabb népi szempontokról tesz ugyan tanulságot. Ugyancsak paraszti gondolkodásra vall a leíró erőnek követelése, ott is, ahol kifogásként jelenik meg. Így Juhász Gyula «Tápai lagzi» című verse, mely egyszerű szavakkal, de éles és sötét színekkel ad egy képet, alig talált megértőre. Az egész vers nehéz és szorongó hangulatát értették ugyan, de nem értették, hogyan kerül elő mindez egy lagzi ürügyén. Egy fiatal gazdagyerek meg éppen kijelentette, hogy az író biztosan sohasem volt lagziban, mert különben «nem így szedte volna össze egy paraszt lagzi lefolyását». A magukra ismerés, a saját tragikumuknak a lírában való meglátása még egészen távol van tőlük. Csak egy véleménymondó értette valamennyire, persze a saját módján e vers sötét színeit: «nem is annyira a lagzit, mint inkább az ősz, vagyis az elmúlást nagyon szépen mintázza a költő». Az öneszmélés nagyjában egészében idegen a paraszti vershallgató számára, a tendenciát sohasem, vagy alig veszi ki. Ady «Gőzösről az Alföld» című versének az a sora, hogy «a fákat is utálják» nagyon furcsa hatást váltott ki: «Irja, hogy szegény alföldiek, nincsen fátok, ez ragadta meg legjobban a figyelmemet. Ha az író így ír, hogy «nincsen fátok», akkor egész biztosan tudja, miért nincs». Ezek után az idézett kubikus hosszasan ír a kemény földről, melyben nem él meg a fa és arról, hogy dunántúli ember ezt a földet meg se tudná mívelni. De van olyan is, aki a cím után megrója Adyt, hogy csak gőzösről nézi az Alföldet, tehát nem látja igazán; ezek az impresszionista villanások mindegyikük fülét megütik ugyan, bár érzik a jóságát, de a Petőfi széles leírásaihoz szokott fül alig meri érteni az «új stílus» erejét, noha sokkal több nagyrabecsüléssel és érdeklődéssel van iránta, mint alantasabb értelmiségi rétegeink. Komolyan figyelni, gondolkozik rajta, próbálja kivenni az «új idők, új dalainak», mint valami új harang zúgásának az értelmét és szépségeit. Hogy ez nem mindig sikerül és sokszor félresikerül, az nagyon kevésé az ő hibája.

* * *

Az öneszmélés, az az önkinzó vizsgálat, mely újabb költőink jórésének népe, országa és a maga jegyében sajátja, még teljesen idegen parasztságunk mai eszmélségi fokán, a falusi nép számára. A gúnyt, a magunk ostorozását, sehol nem veszik ki a versből, sőt, amin a költő keserű szájjal gúnyolódik, azt veszik magukra és azt dicsérik meg, tehát éppen ellenkezőjét annak, amiről a költő szólni akart. Egészen megdöbbenő példa erre Illyés Gyula «Békesség, okosság» című versének a hatása. A vers ilyen kitételekkel gúnyolódik: «egy piszt se vét drága népünk latolgatásunkba», vagy «nocsak tanakodjunk, futja az időből», vagy «egy fi levél se rezzenti az idő futását». Végeredményképpen lázadó, a szó legkeserűbb értelmében, türelmet, «békességet és okosságot» ostorozó. A vers osztatlan tetszést aratott, csak éppen a lényegét tevő gúnyt nem vették ki belőle. A válaszok abban a gondolatokörben mozogtak, hogy a költő nagyon jól festi a falusi életet és bizony a mai nehéz időkben nagyon is szükség van erre a két erényre: békességre és okosságra. Hogy a vers éppen ez ellen a túlzott okosság és béna türelem ellen lázad, azt csak egy véleménymondó vette észre, az is csak érzésben, de nem tudatosan. Míg a két erényt dicséri és róluk hosszabban elmélkedik, a vers nyomán önkénytelenül asszociálja Petőfit, így: «Petőfi így írja a tőrés és a szenvedés

a lovaknak és a szamaraknak dicső erénye». Más versnél is szinte törvénytörő ez a félremagyarázás. A hagyományos ellenzékiesség mindig talál célpontot magán kívül és sohasem fordul önmagára-eszmélésben maga és a maga hibái ellen. A gúny, mint stílus, teljesen idegen, a keserűség is reális, megkeresi a maga célpontját, rendesen a kormányt, újabban a kormány helyett sokszor «az igazában kormányzó nagytőkét» és «higgadt szócserében» ellene fordul, ebben ki is éli magát. A «magunk revíziója» teljesen idegen gondolat a parasztságnak, alighanem nemcsak a lírán keresztül. A paraszti vélemények itt csak arra adnak bizonyosságot, hogy a költő érti a parasztot. Nem a versnek van sikere, hanem annak, amit a vers támad. A siker mindennél jobban igazolja a támadás jogosságát.

* * *

A magánélet lírája, vagyis az a költészet, mely még témájában sem fordul a közösség felé, csaknem kizárólagosan süket fülekre talál. Halál, betegség, lelki probléma ebben a világban olyasmis, melyről nem is nagyon illik, de főként nem fontos beszélni. Az ilyen verset, ahogy várni lehetett, meg se említették, Tóth Árpád egy «közömbös» jelzővel elintéztetett a paraszti hallgatóság részéről. Juhász Gyula «Tápai Krisztus» című verse, melyben nagyon vonzóan fonódik össze katolikus, népi sors és magyar sors, sok dicsőítőre talált. Csak egy, nyilván a vallással kissé hadilábon álló gazda bélyegezte «kenetesnek». Rímei miatt aratott sikert egy «Tavas» című gyöngye vers. A sorozat legrosszabb verséről Y. Éva: «Félek sokra vágyom» című írásáról csaknem mindegyik véleménymondó megemlékezett. Nyilván élesen el tudták különíteni a többitől, mert nő írta. A verseleje, amit mindenki kivett belőle, hogy a költőnek békés családi otthonra vágyik és nem hiú csillagásra stb., stb. Ez azért tetszett, mert: «szinte megkapóan kiárad verséből a szerénység, okosság — és ezzel szemben háttérbe szorítja a nőknél majdnem száz százalékig menő hiúságot és nagyravágyást». Az egyik kubikost a vers még élcelődésre is csábítja: «Mert ebből a versből kellene minden asszonynak megtanulni, hogy milyen szerényen kellene élni. Vagy jobban mondva, minden asszonynak nem a paradicsomi Évától, hanem Y. Évától kellett volna születnie».

* * *

Természetesen túlságig keseregni azon, hogy a falu ítélete a versről nagyrészt az újabban áradó városi rossz hatások nyomán alakuló, fölösleges lenne. A veszély nem abban van, hogy a parasztságnak ilyen utakon és ilyen művelődési körülmények között nem jut majd, amint nem is juthat, mindazoknak a kultúrjavaknak a birtokába, melyek nagyrészt az értelmiségnek is csak a legértelmesebb részét gazdagítják. Némi irodalmi holdkórosság és a való élet semmibevevése kellene a mentalitáshoz, mely mindig a legmodernebb irodalmat, az irodalomért magáért szeretné megismertetni parasztságunkkal. A hiba nem az, hogy az irodalmat, vagyis inkább annak lírai részletét nem ismerik, hanem az, hogy mindazt a magyar problémát, és öneszmélést, melyet az irodalomnak sokszor éppen ez a részlete hoz, nem ismerik. Teljesen elhibázott és fölösleges dolog lenne, valami túlzó kultúrmániával a népművelésbe stilsztikát és poétikát illeszteni, az út e formai változata helyett a lényegit kellene megjárni. Előadásokban, néplapban, felolvasásokban kellene csak megadni azt a légkört, melyben a magyarság szemléletének

egyes változatait jelentő líra kellett, hogy megszülessen; atmoszférát adni, boncolás helyett. Ha a lírát akarnók megismertetni a néppel, a csoportosítás semmiképen sem lehetne irodalomtörténeti, de lehetne általános történeti, vagy szempontok szerinti. És csak annyiban van szükség erre a megismer-
 tetésre, amennyire a megismerés parasztságunkat gyarapítja, nem irodalmi ismereteiben, hanem a maga és a magyarság lényegének megismerésében. Amennyiben szálakat húz és kapcsolatokat épít a kulturális nemzet és népi nemzet között, mindkettőnek erősebbé tételére. Ha ilyen munka nem ezzel a szemponttal indul, nemcsak hogy a siker reményét nem hordja magában, hanem egyben fölösleges is, kávéházakba való ábránd. A veszély az, hogy a népi kultúrából maradt értékes szempontok utolsó idejüket élik. Ha ezt az értékes alapot nem használjuk ki arra, hogy a magyarság legszélesebb rétegét osztályossá tegyük abban a kultúrában, mely az egész magyarság java kellene, hogy legyen, később a munka a rossz városi «kultur»-javak egyre nagyobb tömegű lesüllyedésével egyre nehezebb lesz. A nép egyre jobban el fogja vetni saját szempontjait az általános kedvéért, egyre jobban el fog fordulni — modernebb íróhoz alig jutván — az egyetlen meglévő Jókaitól, a legalább stílusában újszerűbb ponyva felé. Az állapotrajz a vers terén, mint a fentiek mutatják, ma már csaknem egészében a városi szegény osztályok izlésének ápolatlan sivárságát és a külön paraszti szempontok pusztulását mutatja. Regény és könyvolvasás terén a helyzet még ma vigasztalóbb, de haladnak itt is ezen az úton és már nem sok idő választ el attól, hogy a nép által olvasott írásnak annyi köze lesz az eredeti népi értékekhez, mint zsákbaszedett lisztnak a szárán hajló búzához.

JAJGAT AZ ELKALLÓDOTT EMBER.

*Hajlékod messze van, Uram,
 és angyalaid messze laknak,
 de kezéd mégis rámnehezült,
 nyilaid is belémakadtak.*

*Haragod elől elfutottam
 s utólértél, haragod itt van
 és háborúban esek el naponta
 és nincs békesség csontjaimban,*

*nincs a szájamban ellentmondás,
 derekamban dac, szómban fejgyer
 s jajomtól, a tökéletlentől,
 nem indul meg sem hegy, se tenger.*

*Gonosz vagyok-e én, Uram,
 hogy kebledből úgy kivetettél,
 mint holt hajót vet ki a tenger
 észak jégén, holt szigeteknél.*

*Vagy eljeledtél engemet?
 Palotának, toronynak szántál
 s félszer vagyok egy romházában,
 bennem a poklok szele járkal.*

*Gonosz vagyok-e én, Uram?
 Ha az vagyok, jelentsd ki nyilván,
 tedd rám emésztő lábadat,
 haragod ajtajával nyilj rám,*

*a Sionnak hegyén, Úristen,
 taposs a földbe és temess bé,
 hogy égi-jöldi birodalmad
 legyen nélkülem jobbá, szebbé.*

Csomorkányi Pál.